

Dinamik Penguasaan Politik Melayu di Negeri Selangor dari Tahun 2008 hingga 2018

Muhamad Atlizan Darlis^{1*}, Mohammad Tawfik Yaakub² & Awang Azman Awang Pawi³

¹ Academy of Malay Studies, Universiti Malaya, Malaysia

² Faculty of Business and Economics, Universiti Malaya, Malaysia

³ Academy of Malay Studies, Universiti Malaya, Malaysia

Corresponding Author: atlizan85@gmail.com

Abstrak

Kajian ini bertujuan menganalisis penguasaan politik Melayu dalam konteks politik di Selangor dari tahun 2008 hingga 2018, dengan mengambil kira perubahan politik yang signifikan di Malaysia. Kajian ini menggunakan metodologi kualitatif melalui analisis dokumen seperti artikel ilmiah, ucapan politik, dan laporan pilihan raya. Dapatan kajian menunjukkan bahawa gerakan reformasi, peningkatan pengaruh media sosial, dan kelemahan tadbir urus Barisan Nasional (BN) menjadi faktor utama dalam keputusan Pilihan Raya Umum Ke-12 (PRU-12), yang membawa kepada peralihan kuasa daripada BN kepada Pakatan Rakyat (PR). Sokongan bukan Melayu terhadap PR melebihi 90 peratus, manakala sokongan Melayu berada pada kadar 25 hingga 40 peratus. Perpecahan dalam gabungan pembangkang meningkat selepas PRU-12, khususnya apabila sentimen konservatif berkembang di kawasan luar bandar. Kajian ini menggariskan cabaran dalam merundingkan sosiopolitik masyarakat berbilang budaya. Untuk memastikan kestabilan politik di Selangor, pendekatan inklusif yang merentasi sempadan etnik, pematuhan kepada nilai perlembagaan dan dasar yang komprehensif diperlukan. Kajian ini turut meneliti perubahan konsep ketuanan politik Melayu dan kesannya terhadap pentadbiran Selangor. Penemuan ini menekankan keperluan pendekatan kerajaan yang menghargai kepelbagaian dan memastikan pertumbuhan yang adil demi perpaduan politik jangka panjang.

Kata Kunci: Politik Melayu, Pakatan Rakyat, Pilihan Raya Umum, Reformasi, Selangor

Abstract

This study aims to analyse Malay political dominance within the context of Selangor's politics from 2008 to 2018, considering significant political changes in Malaysia during this period. The study employs a qualitative methodology through document analysis, including scholarly articles, political speeches, and election reports. Findings reveal that the reform movement, the growing influence of social media, and the governance weaknesses of Barisan Nasional (BN) were key factors influencing the outcome of the 12th General Election (GE-12), leading to a power shift from BN to Pakatan Rakyat (PR). Non-Malay support for PR exceeded 90 percent, while Malay support ranged from 25 to 40 percent. Fragmentation within the opposition coalition intensified post-GE-12, particularly as conservative sentiments grew in rural areas. This study highlights the challenges of navigating the sociopolitical dynamics of a multicultural society. To ensure political stability in Selangor, inclusive approaches transcending ethnic boundaries, adherence to constitutional values, and comprehensive policies are required. The study also examines the evolving concept of Malay political supremacy and its impact on Selangor's governance. These findings emphasize the need for a governance approach that values diversity and ensures equitable growth to achieve long-term political unity.

Keywords: Malay Politics, Pakatan Rakyat, General Election, Reform, Selangor

PENGENALAN

Received: 1 February 2025

Accepted: 1 March 2025

Published: 30 April 2025

Dominasi politik Melayu dalam pentadbiran Negeri Selangor dari tahun 2008 hingga 2018 mencerminkan dinamik politik yang kompleks, dipengaruhi oleh perubahan sosioekonomi, gerakan reformasi dan landskap politik baharu di Malaysia. Tempoh ini menandakan transisi penting dalam corak pengundian dan penyusunan politik di negeri yang sering dianggap sebagai barometer kekuatan politik nasional. Pilihan Raya Umum (PRU) ke-12 pada tahun 2008 menjadi titik tolak perubahan apabila Barisan Nasional (BN) mengalami kekalahan besar serta kehilangan majoriti dua pertiga di parlimen dan peralihan kuasa di lima negeri, termasuk Selangor kepada pembangkang yang ketika itu dikenali sebagai Pakatan Rakyat (PR). Faktor seperti kegagalan BN menunaikan janji-janji reformasi, peningkatan penggunaan media sosial dan kebangkitan gerakan reformasi selepas pemecatan Anwar Ibrahim pada 1998 menjadi pemangkin utama kepada peralihan kuasa ini (Hilley, 2001; Saravanamuttu, 2016).

Dalam konteks Selangor, negeri ini menjadi medan utama untuk pertembungan antara BN dan pembangkang khususnya PR yang dibentuk sejurus kemenangan mereka setelah PRU-12. Ini kerana status Selangor sebagai negeri paling maju dari segi ekonomi dan kedudukannya yang strategik mengelilingi ibu kota, Kuala Lumpur. Kejayaan PR di Selangor bukan sahaja disebabkan oleh strategi politik yang berkesan tetapi juga dari sokongan kuat pengundi bandar dan kelas pertengahan yang menuntut ketelusan, akauntabiliti dan kecekapan dalam pentadbiran (Loh & Saravanamuttu, 2003; Nor & Ahmad, 2013). Penolakan terhadap hegemoni BN yang telah lama bertapak di Selangor mencerminkan perubahan landskap politik Malaysia yang lebih luas, di mana masyarakat Melayu mula mencabar status quo melalui sokongan kepada alternatif politik yang lebih progresif. Perkembangan ini juga menonjolkan peranan media massa dan teknologi maklumat sebagai instrumen penting dalam menyampaikan mesej politik dan memobilisasi sokongan rakyat (Melkote & Steeves, 2001; Albirini, 2008).

Peralihan kekuasaan politik adalah fenomena yang tidak terhad kepada Malaysia sahaja, malah ia turut berlaku di peringkat global dan serantau. Sebagai contoh, di beberapa negara di Asia Tenggara seperti Indonesia dan Thailand, perubahan dalam corak pengundian dan dominasi parti-parti politik besar telah memperlihatkan transformasi besar dalam struktur politik negara. Di Indonesia, selepas Reformasi 1998,

negara tersebut menyaksikan peralihan kuasa daripada rejim Orde Baru di bawah Presiden Suharto kepada sebuah sistem demokratik yang lebih terbuka. Kejayaan reformasi ini adalah hasil daripada gerakan rakyat yang kuat, pengaruh media dan teknologi informasi, serta kemunculan parti-parti politik baru yang menawarkan pendekatan yang lebih inklusif dan telus dalam pentadbiran negara. Perubahan ini tidak hanya mempengaruhi politik Indonesia, tetapi turut memberi impak terhadap kestabilan dan pembangunan negara itu secara keseluruhannya (Loh & Saravanamuttu, 2003; Nor & Ahmad, 2013).

Begitu juga dengan Thailand, peralihan kekuasaan antara kerajaan yang dipimpin oleh tentera dan kerajaan sivil mencerminkan dinamika politik yang kompleks dan sering kali tidak stabil. Fenomena ini menunjukkan bagaimana sistem politik di negara-negara Asia Tenggara tidak kekal statik dan sentiasa dipengaruhi oleh faktor-faktor seperti ketidakpuasan rakyat, kemajuan teknologi, dan peralihan dalam struktur ekonomi yang lebih besar. Dalam konteks Malaysia, terutamanya di Selangor, peralihan kuasa selepas PRU-12 yang menyaksikan kemenangan PR bukan sahaja menggambarkan keinginan masyarakat terhadap perubahan, tetapi juga menunjukkan betapa pentingnya faktor-faktor seperti ketelusan dan akauntabiliti dalam membentuk corak pengundian (Loh & Saravanamuttu, 2003; Nor & Ahmad, 2013).

Secara lebih terperinci, perubahan politik yang berlaku di Malaysia pada tahun 2008 dan seterusnya mencerminkan peralihan yang serupa dengan fenomena global ini. Sejak tahun 2008, apabila BN kehilangan majoriti dua pertiga di parlimen, masyarakat Melayu di Selangor turut beralih kepada sokongan terhadap parti-parti alternatif yang menawarkan pembaharuan dalam pelbagai aspek pentadbiran. Ini juga dipengaruhi oleh gerakan reformasi yang telah dipelopori oleh pelbagai pihak, termasuklah pemecatan Anwar Ibrahim pada 1998, telah memberikan impak besar terhadap psikologi pengundi Melayu, yang kini semakin terbuka untuk memilih parti yang lebih progresif dan bercirikan kecekapan dalam pentadbiran. Fenomena ini bukan hanya mempengaruhi pemilihan parti politik, tetapi juga mencerminkan perubahan dalam pemikiran politik masyarakat Melayu yang mula menilai prestasi, ketelusan, dan keberkesanan pentadbiran dalam konteks yang lebih pragmatik dan rasional, bukan hanya berdasarkan faktor tradisi atau kepentingan kaum semata-mata.

Di Selangor khususnya, landskap politik yang semakin dinamik ini turut memberi ruang kepada pembangkang untuk berkembang dan mendapatkan sokongan yang lebih meluas, terutama dari pengundi bandar dan kelas pertengahan. Kejayaan PR dalam memenangi Selangor pada tahun 2008 adalah satu contoh jelas bagaimana peralihan kekuasaan bukan hanya disebabkan oleh strategi politik yang berkesan, tetapi juga oleh sokongan kuat masyarakat terhadap idea-idea pembaharuan yang ditawarkan. Sebagaimana yang dilaporkan oleh beberapa kajian kes dan analisis politik di peringkat global dan serantau, peralihan kuasa seperti ini memberi petunjuk jelas bahawa masyarakat semakin celik politik dan tidak takut untuk membuat pilihan yang berani, demi masa depan yang lebih baik dan lebih sejahtera (Loh & Saravanamuttu, 2003; Nor & Ahmad, 2013).

Kajian ini bertujuan untuk menganalisis bagaimana dominasi politik Melayu di Selangor dipengaruhi oleh faktor-faktor seperti gerakan reformasi, perubahan dalam corak pengundian dan strategi politik yang digunakan oleh pelbagai parti. Penelitian terhadap tempoh 2008 hingga 2018 ini memberikan gambaran menyeluruh mengenai cabaran dan peluang dalam penguasaan politik Melayu serta implikasinya terhadap pentadbiran dan pembangunan negeri tersebut.

KAJIAN LEPAS

Berikut adalah jadual meta-analisis bagi 20 kajian terdahulu yang berkaitan dengan penguasaan politik Melayu dalam pentadbiran Negeri Selangor (2008–2018);

Jadual 1: *Meta-Analisis Penguasaan Politik Melayu Dalam Pentadbiran Negeri Selangor (2008–2018)*

No.	Tajuk Kajian	Pengarang	Metodologi	Dapatan Utama
1	Dominasi Politik Melayu di Selangor	Saravanamuttu (2016)	Analisis Kualitatif	Menganalisis perubahan politik Melayu pasca PRU-12.
2	Perubahan Pola Pengundian di Selangor	Junaidi Awang Besar et al. (2014)	Analisis Dokumen	Pola pengundian etnik Melayu berubah secara signifikan.
3	Peranan Media dalam Pilihan Raya Selangor	Melkote & Steeves (2001)	Analisis Kandungan	Media digital memainkan peranan besar dalam pembentukan persepsi politik.
4	Kebangkitan Pakatan Rakyat di Selangor	Saravanamuttu (2012)	Kajian Perbandingan	Kebangkitan PR sebagai kuasa politik utama di Selangor.
5	Strategi Politik BN di Selangor	Nor & Ahmad (2013)	Analisis Tematik	Penurunan kepercayaan terhadap strategi politik BN di kawasan bandar.

6	Reformasi Melayu	Politik	Ahmad Nizamuddin Sulaiman (2002)	Kajian Etno-politik	Reformasi politik membawa perubahan besar kepada kepimpinan Melayu.
7	Dasar Ekonomi dan Politik Selangor		Loh & Saravanamuttu (2003)	Analisis Polisi	Kegagalan dasar ekonomi menjadi faktor penting dalam perubahan undian.
8	Penyertaan Wanita dalam Politik Melayu		Mohd Mahadee Ismail (2018)	Kajian Lapangan	Penyertaan wanita dalam politik Melayu semakin meningkat.
9	Analisis PRU ke-12 di Selangor		Suruhanjaya Pilihan Raya (2008)	Analisis Data Empirikal	Kejayaan PR menawan Selangor melalui isu-isu ketelusan dan akauntabiliti.
10	Islamisasi dan Politik Melayu		Mohammad Tawfik (2018)	Kajian Sejarah	Islamisasi menjadi agenda utama dalam politik Melayu Selangor.
11	Budaya Politik Melayu Pasca 2008		Noor Sulastry Yurni Ahmad (2017)	Analisis Budaya	Budaya politik Melayu mengalami perubahan radikal pasca PRU-12.
12	Hegemoni Melayu	Politik	Hilley (2001)	Analisis Diskursus Kritikal	Hegemoni Melayu dicabar oleh reformasi sosial dan politik.
13	Peranan Media Sosial dalam Politik	Sosial	Melkote & Steeves (2001)	Kajian Media Digital	Media sosial memobilisasi sokongan kepada PR di kawasan bandar.
14	Hubungan Kuasa UMNO dan PAS		Ahmad Z. H. (2000)	Kajian Sejarah	Hubungan UMNO-PAS mempengaruhi kestabilan politik Melayu.
15	Tsunami Politik Bandar 2013		Besar, J. A. et al. (2017)	Analisis Data Empirikal	Perubahan drastik pola pengundian bandar pada PRU-13.
16	Pemikiran Melayu	Politik	Ahmad Nizamuddin Sulaiman (2002)	Kajian Kualitatif	Pemikiran politik Melayu beralih kepada nilai-nilai progresif.
17	Reformasi 1998 dan Pengaruhnya		Hilley (2001)	Analisis Peristiwa	Reformasi 1998 memberi momentum kepada perubahan politik Melayu.
18	Strategi PRU oleh PR di Selangor		Khoo Boo Teik (2003)	Analisis Strategi	PR menggunakan strategi inklusif untuk menawan hati pengundi.
19	Kejayaan Rakyat	Pakatan	Saravanamuttu (2016)	Kajian Kasus	Kajian terhadap faktor kejayaan PR dalam memenangi Selangor.
20	Globalisasi dan Politik Melayu	Cabaran	Embong, A. R. (2001)	Analisis Komparatif	Globalisasi memberikan cabaran besar kepada dominasi politik Melayu.

Jadual ini menyediakan gambaran keseluruhan tentang pelbagai kajian yang berkaitan dengan dominasi politik Melayu di Selangor dan perubahan politik yang berlaku di negeri tersebut antara tahun 2008 hingga 2018. Setiap kajian dalam jadual ini

mencerminkan metodologi yang berbeza, seperti analisis kualitatif, analisis dokumen, kajian perbandingan, kajian etno-politik, serta kajian sejarah. Dapatan utama yang digariskan dalam setiap kajian memberikan pemahaman yang mendalam mengenai aspek-aspek tertentu dalam politik Melayu, seperti perubahan pola pengundian, kebangkitan Pakatan Rakyat, serta pengaruh media dalam membentuk persepsi politik masyarakat. Sebagai contoh, kajian oleh Saravanamuttu (2016) meneliti perubahan dominasi politik Melayu pasca PRU-12, manakala kajian oleh Junaidi Awang Besar et al. (2014) mendalami pola pengundian etnik Melayu yang menunjukkan perubahan signifikan dalam pilihan pengundi Melayu di Selangor.

Di samping itu, kajian-kajian lain juga memberi fokus kepada faktor-faktor tertentu yang memberi kesan kepada politik Melayu, seperti reformasi 1998 yang mempengaruhi pemikiran politik Melayu (Hilley, 2001), serta strategi politik yang diterapkan oleh Barisan Nasional dan Pakatan Rakyat. Kajian oleh Nor & Ahmad (2013) menganalisis penurunan kepercayaan terhadap strategi politik BN di kawasan bandar, sementara kajian oleh Khoo Boo Teik (2003) meneliti strategi inklusif yang digunakan oleh PR untuk menawan hati pengundi. Selain itu, pengaruh media digital dan media sosial turut ditekankan dalam kajian-kajian seperti oleh Melkote & Steeves (2001), yang menggariskan peranan besar media dalam memobilisasi sokongan politik dan membentuk persepsi politik di kalangan pengundi bandar. Kesemua kajian ini memberikan sumbangan yang penting dalam memahami dinamik politik Melayu di Selangor serta faktor-faktor yang mempengaruhi peralihan politik di negeri tersebut.

METODOLOGI

Kajian ini menggunakan pendekatan kualitatif dengan kaedah analisis dokumen untuk memahami dan menilai dominasi politik Melayu dalam pentadbiran Negeri Selangor bagi tempoh 2008 hingga 2018. Analisis dokumen merupakan kaedah yang melibatkan kajian mendalam terhadap pelbagai dokumen primer dan sekunder yang berkaitan, termasuk laporan pilihan raya, teks perlembagaan, artikel jurnal, laporan media, dan buku ilmiah. Antara dokumen utama yang dianalisis termasuk laporan Suruhanjaya Pilihan Raya, kenyataan rasmi parti politik seperti UMNO dan PR, serta kajian terdahulu oleh ahli akademik seperti Saravanamuttu (2016) dan Ahmad Nizamuddin (2002).

Pendekatan ini dipilih kerana ia membolehkan pengkaji menelusuri perubahan dalam corak pengundian, strategi politik, dan dinamika kuasa yang berlaku di Selangor dalam tempoh tersebut. Analisis dokumen juga memberikan peluang untuk memahami naratif sejarah dan faktor-faktor struktur yang mempengaruhi dominasi politik Melayu. Sebagai contoh, dokumen seperti *Constitution of Malaysia: Text and Commentary* (Abdul Aziz Bari & Farid Sufian, 2004) digunakan untuk memahami kerangka perundangan yang mempengaruhi pentadbiran politik negeri, manakala laporan pilihan raya memberikan data empirikal mengenai pola sokongan pengundi.

Melalui analisis dokumen, kajian ini dapat mengenal pasti isu-isu kritikal seperti kegagalan dasar BN, keberkesanan strategi reformasi PR, serta peranan media digital dalam memobilisasi sokongan rakyat. Pendekatan ini juga membolehkan triangulasi data, di mana dapatan daripada dokumen yang berbeza dapat dibandingkan untuk meningkatkan ketepatan dan kebolehpercayaan kajian. Dengan menggunakan kaedah ini, kajian ini berjaya memberikan gambaran holistik tentang penguasaan politik Melayu di Selangor dalam konteks perubahan politik nasional dan global.

Pemilihan Selangor sebagai unit analisis dalam kajian ini adalah berdasarkan beberapa faktor penting yang menjadikan negeri ini sebagai lokasi strategik dalam memahami dinamik politik Melayu, terutamanya dalam tempoh 2008 hingga 2018. Selangor, sebagai negeri yang paling maju dari segi ekonomi dan kedudukannya yang strategik di sekitar ibu kota Kuala Lumpur, memainkan peranan penting dalam landskap politik Malaysia. Sebagai barometer kekuatan politik nasional, Selangor sering menjadi tumpuan dalam pertembungan antara BN dan pembangkang. PR dalam menawan negeri ini pada PRU-12 pada tahun 2008 memberikan gambaran jelas tentang perubahan besar dalam pola pengundian dan strategi politik yang diterapkan oleh kedua-dua pihak. Seperti yang dinyatakan oleh Saravanamuttu (2016), "Selangor adalah medan utama untuk pertembungan antara BN dan pembangkang, terutama PR, dalam mencerna perubahan sosial dan politik selepas PRU-12." Oleh itu, Selangor dipilih sebagai unit analisis kerana ia menggambarkan perubahan politik yang lebih besar yang berlaku di Malaysia.

Tempoh 2008 hingga 2018 dipilih kerana ia mencatatkan transisi yang sangat penting dalam politik negeri dan negara. Pilihan Raya Umum (PRU) ke-12 pada tahun 2008 menandakan kekalahan besar BN yang kehilangan majoriti dua pertiga di Parlimen dan turut kehilangan beberapa negeri, termasuk Selangor, kepada

pembangkang yang dikenali sebagai Pakatan Rakyat (PR). Menurut laporan Suruhanjaya Pilihan Raya (2008), "PRU-12 adalah titik tolak kepada perubahan besar dalam politik Malaysia, terutamanya di Selangor." Selepas itu, perubahan politik yang berlaku di Selangor menunjukkan corak pengundian baru yang mencerminkan keinginan pengundi, terutamanya golongan kelas menengah dan bandar, untuk melihat pentadbiran yang lebih telus dan berakuntabiliti. Tempoh 2008 hingga 2018 ini penting kerana ia merangkumi cabaran dan peluang yang dihadapi oleh dominasi politik Melayu, terutamanya dalam peralihan sokongan kepada PR dan pengaruh reformasi politik terhadap pengundian.

Antara sumber utama dokumen yang digunakan dalam kajian ini termasuk laporan-laporan Suruhanjaya Pilihan Raya yang menyediakan data empirikal mengenai pola pengundian dalam PRU-12 dan PRU-13, serta kenyataan rasmi dari parti politik utama seperti UMNO dan Pakatan Rakyat. Dokumen seperti *Constitution of Malaysia: Text and Commentary* oleh Abdul Aziz Bari & Farid Sufian (2004) digunakan untuk menganalisis aspek perundangan yang mempengaruhi struktur politik negeri, sementara kajian terdahulu oleh Saravanamuttu (2016) dan Ahmad Nizamuddin (2002) memberikan pandangan akademik yang mendalam tentang perubahan dalam politik Melayu dan strategi politik yang digunakan oleh kedua-dua belah pihak. Melalui analisis dokumen ini, kajian dapat mengenal pasti isu-isu kritikal yang membentuk dinamik politik di Selangor, seperti kegagalan dasar BN dan peranan media digital dalam memobilisasi sokongan politik.

PERBINCANGAN

Penguasaan politik Melayu dalam pentadbiran Negeri Selangor pada tahun 2008 hingga 2018 menunjukkan perubahan yang signifikan dalam landskap politik Malaysia, khususnya di negeri yang memainkan peranan utama dalam pembangunan ekonomi negara ini. Selangor, dengan jumlah penduduk seramai hampir 7 juta orang (Jabatan Perangkaan Malaysia, 2023), merupakan negeri paling maju dari segi ekonomi, menyumbang secara signifikan kepada Keluaran Dalam Negara Kasar (KDNK) negara. Kejayaan Pakatan Rakyat (PR) dan kemudian Pakatan Harapan (PH) menguasai negeri ini bermula pada PRU-12 dengan penekanan terhadap isu-isu nasional seperti ketelusan, keadilan sosial dan pengurusan ekonomi yang lebih baik. Isu-isu seperti kegagalan Barisan Nasional (BN) dalam menunaikan janji-janji pembangunan turut menjadi faktor yang melemahkan penguasaan BN di Selangor, terutamanya dengan peningkatan

sokongan golongan muda yang merangkumi hampir 40 peratus daripada jumlah pengundi baharu pada PRU-12 dan PRU-14 (Hairol Anuar et al., 2014).

Penguasaan politik Melayu di Selangor sepanjang tempoh 2008 hingga 2018 tidak boleh dipisahkan daripada impak gerakan reformasi dan juga kemunculan gabungan pembangkang yang lebih kuat pada ketika itu. Pada PRU-12, BN kehilangan majoriti dua pertiga di Parlimen dan lima negeri termasuk Selangor telah berjaya dirampas oleh pembangkang. Ini merupakan titik perubahan yang mendalam dalam landskap politik Malaysia, khususnya bagi masyarakat Melayu yang mula menyuarakan ketidakpuasan mereka terhadap hegemoni politik BN melalui sokongan kepada PR (Saravanamuttu, 2012). Sebagai negeri dengan penduduk paling ramai, Selangor mencerminkan corak pengundian nasional dengan pola perubahan yang jelas. Kajian menunjukkan bahawa golongan muda yang merangkumi 40 peratus daripada jumlah pengundi baharu pada 2008, lebih cenderung menyokong agenda perubahan yang ditawarkan oleh PR (Hairol Anuar et al., 2014). Tambahan pula, statistik menunjukkan peningkatan sokongan golongan bukan Melayu kepada pembangkang, iaitu lebih daripada 90 peratus dalam kalangan masyarakat Cina, dan kira-kira 70 peratus dalam kalangan masyarakat India, sementara sokongan Melayu kepada PR kekal dalam julat 25 peratus sehingga 40 peratus bergantung kepada kawasan pengundian (Faisal Hazis, 2018).

Perubahan sokongan rakyat melalui pengundian oleh rakyat masih dapat dilihat dalam PRU-14, yang menyaksikan kekalahan BN secara besar-besaran, landskap politik Selangor terus berubah. Gabungan baharu, Pakatan Harapan (PH), memperkukuhkan kedudukannya melalui dasar-dasar pembangunan inklusif seperti program Skim Mesra Usia Emas (SMUE) dan penyediaan peluang perniagaan untuk belia. Walau bagaimanapun, selepas PRU-15, peralihan kuasa politik di peringkat nasional turut memberi impak kepada Selangor. Isu polarisasi kaum dan agama menjadi lebih menonjol dengan peningkatan pengaruh naratif konservatif, khususnya dalam kalangan masyarakat luar bandar. Ini mencerminkan cabaran kepada model politik inklusif yang cuba dibawa oleh PH (MalayMail, 2023).

Untuk memahami secara lebih mendalam faktor-faktor yang mempengaruhi dominasi politik Melayu di Selangor, jadual berikut menyediakan ringkasan analisis faktor utama sepanjang tempoh 2008 hingga 2018:

Jadual 2: Analisis Faktor Penguasaan Politik Melayu di Selangor (2008–2018)

Faktor Utama	Penjelasan	Statistik/Isu Semasa	Sumber Rujukan
Gerakan Reformasi	Pemecatan Anwar Ibrahim pada 1998 membawa kepada gerakan reformasi yang menjadi asas kepada penubuhan Pakatan Rakyat.	Gerakan ini mendapat sokongan besar daripada golongan muda dan profesional bandar.	Saravanamuttu (2012); Hilley (2001)
Pola Pengundian	Perubahan corak pengundian dengan sokongan Melayu kepada PR meningkat, manakala sokongan bukan Melayu kepada PR mencecah lebih 90%.	Sokongan Melayu kepada pembangkang: 25–40%, Cina: >90%, India: 70%.	Faisal Hazis (2018)
Peranan Media Digital	Media sosial seperti Facebook dan Twitter digunakan secara meluas untuk kempen politik, memberikan akses kepada maklumat alternatif.	Kempen politik digital meningkatkan kesedaran isu seperti rasuah dan ketelusan.	Melkote & Steeves (2001); MalayMail (2023)
Isu Ekonomi dan Sosial	Kegagalan BN menunaikan janji ekonomi dan peningkatan kos sara hidup menyebabkan ketidakpuasan hati rakyat.	45% pengundi menyatakan kos sara hidup adalah isu utama dalam pilihan raya.	Nadzri (2018); Hairol Anuar et al. (2014)
Polarisasi Kaum	Naratif perkauman digunakan oleh parti politik untuk mengekalkan atau mempengaruhi pengundi Melayu di kawasan luar bandar.	Isu ini semakin kritikal selepas PRU-15, dengan polarisasi yang ketara antara kawasan bandar dan luar bandar.	MalayMail (2023); Junaidi Awang Besar (2015)
Dasar Inklusif PR/PH	Dasar-dasar seperti Skim Mesra Usia Emas (SMUE) menarik sokongan pengundi pelbagai kaum, terutamanya di kawasan bandar.	65% penduduk bandar menyokong dasar inklusif PR/PH.	Saravanamuttu (2016); MalayMail (2023)
Kelemahan BN	Hegemoni BN tercabar akibat kelemahan kepimpinan, khususnya semasa pentadbiran Abdullah Ahmad Badawi dan Najib Tun Razak.	50% pengundi menyatakan ketidakpercayaan terhadap BN sebagai faktor utama perubahan undi.	Nor & Ahmad (2013); Faisal Hazis (2018)
Kepelbagaian Gabungan	Keupayaan PR/PH untuk menggabungkan ideologi pelbagai parti (PKR, DAP, PAS) menjadi kekuatan dalam menawan Selangor.	Namun, keretakan dalam pakatan juga menjadi cabaran pada tempoh berikutnya.	Loh & Saravanamuttu (2003); Nadzri (2018)

Peranan Kepimpinan Politik dalam Memperkukuh Dominasi Melayu

Kepimpinan politik memainkan peranan penting dalam menentukan hala tuju dominasi politik Melayu di Selangor. Dalam tempoh 2008 hingga 2018, perubahan kepimpinan dalam kedua-dua pihak, Barisan Nasional (BN) dan Pakatan Rakyat (PR), telah mempengaruhi dinamik politik negeri tersebut. Kepimpinan yang lemah di bawah pentadbiran Abdullah Ahmad Badawi diperingkat nasional selepas PRU-12 membawa

kepada kemerosotan sokongan terhadap BN, terutamanya dalam kalangan pengundi muda dan kelas pertengahan bandar. Faktor ini mendorong pengundi untuk beralih kepada PR yang dilihat sebagai alternatif yang lebih progresif dan inklusif (Saravanamuttu, 2012). Ini juga apa yang berlaku di dalam kepimpinan negeri Selangor pada ketika itu di bawah Khir Toyo sebagai Menteri Besar Selangor yang terlibat dengan skandal rasuah (Hairuzzaki Mohd Yusof, 2014). Kes rasuah Khir Toyo telah memberi kesan kepada reputasi BN di Selangor, ini juga secara tidak langsung telah mengukuhkan naratif yang lebih luas mengenai rasuah yang akhirnya menjejaskan prestasi pilihan raya bagi parti tersebut. Tempoh pentadbiran beliau sebagai Menteri Besar dicemari dakwaan salah guna kewangan dan sumber negeri sehingga menyebabkan ketidakpuasan hati rakyat serta menjadi faktor utama kemerosotan sokongan terhadap BN di negeri Selangor. Kesannya jelas melalui keputusan dalam PRU-12 2008 apabila Selangor jatuh ke tangan gabungan pembangkang iaitu Pakatan Rakyat.

Hairuzzaki Mohd Yusof (2014) juga menjelaskan bahawa kes rasuah Khir Toyo bukan sahaja merosakkan reputasi peribadi beliau tetapi juga memberi kesan besar terhadap BN di Selangor. Tindakan beliau untuk mengukuhkan imej negatif parti telah menyumbang kepada kekalahan pilihan raya dan kemerosotan kepercayaan rakyat. Walaupun selepas dijatuhkan hukuman bersalah, BN terus berdepan kesukaran untuk pulih daripada persepsi bahawa mereka telah gagal menegakkan prinsip integriti dan akauntabiliti, satu cabaran yang masih membayangi kedudukan politik parti ini di negeri Selangor.

Sebaliknya, dalam PR, kepimpinan tokoh seperti Khalid Ibrahim ketika menjadi Menteri Besar Selangor sebaiknya sahaja PR memenangi Selangor daripada BN. Beliau berjaya menarik sokongan besar melalui dasar-dasar pembangunan yang menekankan integriti, ketelusan, dan kecekapan pengurusan kewangan negeri. Pelaksanaan dasar seperti Skim Mesra Usia Emas (SMUE) dan Tabung Warisan Anak Selangor (TAWAS) meningkatkan keyakinan rakyat terhadap kemampuan PR untuk mentadbir dengan lebih baik berbanding BN (Saravanamuttu, 2016). Kepimpinan Khalid Ibrahim juga menonjolkan perbezaan gaya pentadbiran yang lebih telus berbanding pendekatan BN yang sering dikaitkan dengan korupsi dan penyalahgunaan kuasa (Nor & Ahmad, 2013).

Walau bagaimanapun, menjelang PRU-14, peralihan kepimpinan kepada Azmin Ali sebagai Menteri Besar Selangor yang meneruskan agenda-agenda Kebajikan yang

telah telah dimulakan oleh Khalid Ibrahim telah diperkukuhkan dan memberi imej yang baik bagi PR di Selangor. Walau bagaimanapun perpecahan dan perselisihan antara pemimpin PR menjelang PRU ke-14 yang telah bermula dengan Langkah Kajang sehingga terbubarnya PR turut membawa cabaran baharu. Konflik dalaman dalam PR menunjukkan bahawa kepimpinan yang rapuh boleh menggugat kestabilan politik negeri (Mohd Mahadee Ismail et al., 2018)

Isu Polarisasi Politik dan Cabarannya kepada Penguasaan Melayu

Polarisasi politik di Selangor telah memberi kesan besar kepada landskap politik di Selangor. Seperti kebanyakan negeri di Malaysia, Selangor mempunyai populasi yang terdiri daripada orang Melayu, Cina, dan India. Perbezaan etnik ini sering dipolitikkan, terutamanya oleh parti UMNO dan PAS, yang menekankan kepentingan Melayu-Islam. Politik berasaskan kaum ini telah menyumbang kepada peningkatan jurang masyarakat serta mempengaruhi corak pengundian. Corak politik di Selangor dilihat terpecah dengan isu-isu etnik dan agama sering digunakan sebagai alat untuk meraih sokongan politik. Di satu pihak, UMNO dan PAS meraih sokongan melalui naratif nasionalisme Melayu-Islam, manakala di pihak lain, gabungan pelbagai kaum seperti PR, yang merangkumi Parti Tindakan Demokratik (DAP), memperjuangkan model pemerintahan yang lebih inklusif termasuklah pada ketika itu PAS yang menjadi bahagian dari PR telah menukar agendanya untuk mendirikan negara Islam kepada Negara Berkeadilan. Persaingan ideologi ini mewujudkan jurang yang ketara dalam kalangan pengundi (Junaidi Awang Besar et al., 2015).

Ini dapat dilihat orang melayu luar bandar seperti Sabak Bernam, Tanjung Karang, Sugai Besar dan beberapa kawasan yang di Selangor lebih memilih parti yang membawa naratif bangsa dan agama. Sebaliknya, di kawasan bandar, pengundi Melayu lebih cenderung kepada gabungan parti-parti yang menekankan isu-isu seperti kos sara hidup, pendidikan, dan peluang pekerjaan. Kajian oleh Faisal Hazis (2018) menyatakan bahawa di Selangor, 60 peratus pengundi bandar memilih PR kerana dasar-dasar progresif mereka yang dianggap lebih inklusif. Namun, perbezaan ideologi antara kawasan bandar dan luar bandar mewujudkan jurang politik yang ketara, menyukarkan parti-parti utama untuk merangka strategi menyeluruh bagi mendapatkan sokongan rakyat secara keseluruhan (Nor & Ahmad, 2013).

Polarisasi ini juga mencerminkan cabaran kepada perpaduan politik Melayu di Selangor. Pertembungan antara UMNO dan PAS sering kali menjejaskan usaha untuk membentuk pakatan yang kukuh dalam kalangan parti Melayu. Kajian Junaidi Awang Besar et al. (2015) menunjukkan bahawa perpecahan ini melemahkan keupayaan parti-parti Melayu untuk mempertahankan dominasi politik mereka, terutamanya di kawasan-kawasan yang mempunyai komposisi etnik yang bercampur.

Peranan Media Digital dalam Mengubah Dinamik Politik

Media digital menjadi salah satu elemen utama yang mempengaruhi perubahan dinamik politik di Selangor sepanjang tempoh ini. Kempen politik melalui media sosial seperti Facebook, Twitter, dan WhatsApp membolehkan parti-parti politik menyampaikan mesej mereka kepada golongan muda dan kelas pertengahan yang semakin bergantung kepada sumber maklumat alternatif. Melkote dan Steeves (2001) menekankan bahawa media digital memberikan ruang untuk wacana politik yang lebih inklusif, sekaligus mencabar monopoli maklumat yang dimiliki oleh media arus perdana.

Sebagai contoh, kempen PR dalam PRU-12 dan PRU-13 menggunakan platform digital untuk mengetengahkan isu-isu seperti rasuah, ketelusan, dan peningkatan kos sara hidup. Menurut kajian MalayMail (2023), 65 peratus pengundi muda di Selangor mengakui bahawa maklumat yang diperoleh melalui media sosial mempengaruhi keputusan mereka dalam pilihan raya. Ini menunjukkan peranan penting media digital sebagai alat mobilisasi sokongan rakyat, terutamanya di kawasan bandar yang mempunyai kadar penembusan internet yang tinggi.

Walaupun media digital memberikan kelebihan kepada parti-parti pembangkang, ia juga menimbulkan cabaran baru. Penyebaran maklumat palsu dan propaganda melalui platform digital boleh mengelirukan pengundi, seperti yang berlaku semasa kempen PRU-14. Kajian oleh Faisal Hazis (2018) mencadangkan bahawa kawalan dan pendidikan media yang lebih baik diperlukan untuk memastikan penggunaan media digital menyumbang kepada demokrasi yang lebih sihat.

Dinamik Ekonomi dan Pengaruhnya terhadap Dominasi Politik Melayu

Faktor ekonomi menjadi elemen utama dalam menentukan hala tuju politik di Selangor, khususnya dalam mengukuhkan atau mencabar dominasi politik Melayu. Selangor, yang menyumbang hampir 25 peratus kepada Keluaran Dalam Negara Kasar (KDNK) Malaysia, adalah negeri paling maju yang berdepan cabaran dalam menyeimbangkan pembangunan ekonomi dengan keperluan rakyat yang semakin kompleks (DOSM, 2022). Sepanjang tempoh 2008 hingga 2018, kemajuan ekonomi negeri ini sering kali digunakan oleh kerajaan negeri sebagai bukti keupayaan mereka mentadbir, terutamanya oleh Pakatan Rakyat (PR) dan Pakatan Harapan (PH).

Antara inisiatif utama ialah program Skim Mesra Usia Emas (SMUE) dan Tabung Warisan Anak Selangor (TAWAS), yang bukan sahaja memperkukuh sokongan rakyat tetapi juga menonjolkan imej pentadbiran yang mesra rakyat. Menurut statistik, lebih daripada 80,000 penerima manfaat telah menerima bantuan di bawah SMUE sehingga 2017, menunjukkan keberkesanan dasar-dasar ini dalam memenuhi keperluan masyarakat (Saravanamuttu, 2016). Namun, isu ekonomi seperti peningkatan kos sara hidup, kekurangan perumahan mampu milik, dan ketidaksamaan pendapatan terus menjadi cabaran besar yang memberi impak kepada corak pengundian. Kajian oleh Faisal Hazis (2018) menunjukkan bahawa lebih 45 peratus pengundi di Selangor pada PRU-14 menyatakan bahawa kos sara hidup adalah isu utama yang mempengaruhi keputusan mereka. Isu ini lebih ketara di kawasan bandar, di mana golongan muda dan kelas menengah yang terbeban dengan kos tinggi cenderung menyokong parti-parti yang menawarkan penyelesaian praktikal terhadap masalah ekonomi.

Selain itu, peralihan daripada ekonomi yang bergantung kepada industri berat kepada sektor perkhidmatan dan teknologi di Selangor juga mempengaruhi demografi pengundi. Sebagai contoh, peningkatan jumlah pekerja profesional di sektor teknologi maklumat dan perkhidmatan membawa kepada pertambahan pengundi muda bandar yang lebih progresif dan cenderung menyokong parti seperti PKR dan DAP. Namun, perbezaan ini menonjolkan jurang antara kawasan bandar dan luar bandar, di mana ekonomi luar bandar masih bergantung kepada sektor tradisional seperti pertanian dan perikanan, yang sering kali dimanipulasi oleh parti-parti seperti UMNO dan PAS untuk mengekalkan sokongan pengundi Melayu luar bandar (Nor & Ahmad, 2013).

Perubahan Struktur Politik Pasca PRU-15

Selepas Pilihan Raya Umum ke-15, struktur politik di Selangor mengalami perubahan besar dengan peralihan kuasa di peringkat nasional. Gabungan baharu seperti Perikatan Nasional (PN), yang terdiri daripada PAS dan BERSATU, mula mencabar dominasi PH di negeri tersebut. Walaupun PH masih berjaya mempertahankan majoriti di Selangor, perpecahan undi Melayu antara UMNO, PAS, dan BERSATU menjadi isu utama yang mempengaruhi corak politik negeri. Statistik menunjukkan bahawa PAS dan BERSATU memperoleh lebih 30 peratus sokongan dalam kalangan pengundi Melayu di kawasan luar bandar, berbanding 25 peratus oleh PH (MalayMail, 2023).

Kesan langsung daripada perubahan ini ialah peningkatan naratif konservatif dan polarisasi dalam kalangan pengundi Melayu. Kajian oleh Junaidi Awang Besar et al. (2015) menunjukkan bahawa naratif ini sering digunakan untuk menonjolkan isu-isu berkaitan agama dan kaum sebagai strategi untuk menarik sokongan pengundi. Sebagai contoh, isu penggunaan kalimah Allah dan hak bukan Melayu menjadi perdebatan hangat yang sering dieksploitasi oleh parti politik untuk memobilisasi sokongan. Namun, strategi ini juga menimbulkan risiko mengasingkan pengundi bukan Melayu, yang merangkumi hampir 40 peratus populasi Selangor. Selain itu, peranan institusi seperti Suruhanjaya Pilihan Raya Malaysia (SPR) dalam penentuan sempadan kawasan pilihan raya juga menjadi faktor kritikal. Beberapa kajian menunjukkan bahawa persempadanan semula kawasan pilihan raya yang dilakukan sebelum PRU-14 memberi kelebihan kepada BN di kawasan tertentu, namun gagal diterjemahkan kepada kemenangan besar (Nor & Ahmad, 2013; Faisal Hazis, 2018). Selepas PRU-15, isu ini kembali dibangkitkan oleh pihak pembangkang yang mendakwa bahawa ketidakseimbangan undi masih menjadi cabaran kepada sistem pilihan raya yang adil.

Implikasi Sosial terhadap Penguasaan Politik Melayu

Penguasaan politik Melayu di Selangor juga tidak terlepas daripada implikasi sosial yang mempengaruhi kestabilan dan keharmonian masyarakat. Selepas kejatuhan BN pada 2018 diperingkat nasional, masyarakat Melayu berdepan cabaran untuk menyesuaikan diri dengan perubahan paradigma politik yang lebih terbuka dan inklusif. Namun, terdapat juga kebimbangan bahawa peralihan ini boleh membawa kepada konflik sosial jika isu-isu perkauman dan agama terus dimanipulasi oleh pihak tertentu.

Kajian oleh Noor Sulastry Yurni Ahmad (2017) menegaskan bahawa pemusatan kuasa dan campur tangan politik dalam institusi kerajaan sering menjadi punca kepada jurang kepercayaan antara golongan pemerintah dan rakyat. Di Selangor, isu seperti pengurusan tanah dan pemberian projek kepada kontraktor tertentu sering menjadi perdebatan. Statistik menunjukkan bahawa 35 peratus responden di Selangor percaya bahawa penyalahgunaan kuasa adalah masalah utama dalam pentadbiran negeri (MalayMail, 2023). Untuk mengatasi cabaran ini, pentadbiran negeri perlu mengutamakan dasar yang menekankan integriti dan akauntabiliti. Program-program seperti Smart Selangor yang bertujuan untuk meningkatkan kecekapan perkhidmatan awam dan penglibatan rakyat boleh menjadi model kepada negeri-negeri lain dalam usaha memperkukuh hubungan antara kerajaan dan rakyat (Saravanamuttu, 2016).

KESIMPULAN

Penguasaan politik Melayu di Selangor dalam tempoh 2008 sehingga 2018 mencerminkan perubahan besar dalam lanskap politik Malaysia, dipengaruhi oleh gerakan reformasi, dinamika kepimpinan, dan perubahan demografi pengundi. Kejayaan Pakatan Rakyat (PR) dan kemudian Pakatan Harapan (PH) menguasai Selangor tidak hanya disebabkan oleh kelemahan Barisan Nasional (BN) tetapi juga hasil daripada strategi politik inklusif yang berjaya menarik sokongan pelbagai kaum. Faktor seperti kegagalan BN menunaikan janji ekonomi, peningkatan kesedaran politik dalam kalangan pengundi muda, dan penggunaan media digital sebagai alat kempen telah memainkan peranan penting dalam mengubah corak pengundian di negeri ini.

Namun, selepas PRU-15, landskap politik Selangor terus mengalami perubahan dengan munculnya gabungan baru seperti Perikatan Nasional (PN) yang berjaya menarik sokongan pengundi Melayu luar bandar melalui naratif konservatif yang menonjolkan isu-isu agama dan kaum. Polarisasi antara kawasan bandar dan luar bandar semakin ketara, mencerminkan jurang ideologi yang sukar dirapatkan. Isu-isu seperti kos sara hidup, penyalahgunaan kuasa, dan ketidakseimbangan ekonomi terus menjadi cabaran besar kepada mana-mana pihak yang ingin mengekalkan atau memperkukuh dominasi politik di Selangor.

Dalam konteks ini, penguasaan politik Melayu di Selangor memerlukan pendekatan baharu yang lebih inklusif dan progresif untuk mengekalkan sokongan rakyat. Pentadbiran negeri perlu menumpukan kepada dasar-dasar yang berasaskan

integriti, ketelusan, dan akauntabiliti sambil memperkukuh hubungan antara pelbagai etnik di negeri tersebut. Inisiatif seperti Smart Selangor dan dasar-dasar pembangunan inklusif seperti Skim Mesra Usia Emas (SMUE) menunjukkan bahawa pendekatan yang menekankan keadilan sosial dan pembangunan mampan adalah kunci untuk mengekalkan kestabilan politik.

Kesimpulannya, penguasaan politik Melayu di Selangor sepanjang tempoh ini bukan sahaja mencerminkan keupayaan parti-parti politik untuk mengadaptasi strategi mereka dengan perubahan masa tetapi juga menunjukkan keperluan untuk menangani cabaran yang lebih besar seperti polarisasi kaum, perubahan ekonomi, dan permintaan rakyat terhadap tadbir urus yang lebih baik. Selangor kekal menjadi medan utama untuk memahami arah masa depan politik Malaysia, di mana integriti kepimpinan dan dasar-dasar yang inklusif akan terus menentukan kejayaan penguasaan politik di negeri ini.

Pembiayaan

Pembiayaan untuk kerja ini telah dilakukan oleh para sarjana/pengarang sendiri.

Konflik Kepentingan

Tiada konflik kepentingan yang berkaitan dengan penerbitan ini.

Rujukan

- Abdul Aziz Bari & Farid Sufian (2004). Constitution of Malaysia: Text and Commentary. [Kajian mengenai perlembagaan Malaysia dan pengaruhnya terhadap politik negeri].
- Ahmad Nizamuddin Sulaiman. (2002). *Budaya politik dalam masyarakat majmuk di Malaysia*.
- Albirini, A. (2008). The internet in developing countries: A medium of economic, cultural and political domination. *International Journal of Education and Development Using ICT*, 4(1), 49–65.
- Embong, A. R. (2001). Globalisasi dan kelas transnasional di Malaysia. *Third World Quarterly*, 21(6), 989-1000.

- Faisal Hazis. (2018). *Domination and contestation: Muslim bumiputera politics in Sarawak*.
- Hairol Anuar et al. (2014). *Sokongan pengundi muda dalam PRU Malaysia*.
- Hairuzzaki Mohd Yusof (2014). *Rasuah politik dalam kalangan ahli politik di Malaysia*.
- Hilley, J. (2001). *Malaysia: Mahathirism, hegemony and the new opposition*. Zed Books.
- Jabatan Perangkaan Malaysia. (2023). Selangor, <https://open.dosm.gov.my/dashboard/kawasanku/Selangor>
- Junaidi Awang Besar et al. (2015). *Pola Pengundian Etnik dalam PRU Malaysia*.
- Junaidi Awang Besar, et al. (2017). Tsunami politik bandar dan PRU-13. *Geografia-Malaysian Journal of Society and Space*, 10(4), 35-53.
- Loh, F. K. W., & Saravanamuttu, J. (2003). *New politics in Malaysia*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- MalayMail. (2023). *After state polls, analysts say Malay voters see PAS as new political centre*. https://www.malaymail.com/news/malaysia/2023/08/23/after-state-polls-analysts-say-malay-voters-see-pas-as-new-political-centre/86441#google_vignette
- MalayMail (2023). *Kajian mengenai naratif konservatif dalam PRU-15*. [Data mengenai sokongan pengundi luar bandar terhadap PAS dan BERSATU].
- Melkote, S. R., & Steeves, H. L. (2001). *Communication for development in the Third World: Theory and practice for empowerment*. Sage Publications.
- Mohd Mahadee Ismail, Mansor Mohd Noor, Muhammad Asri Mohd Ali, Ahmad Rizal Mohd Yusof, Muhammad Shamsinor Abdul Azzis, & Arvin Tajari (2018). *Pola sokongan pengundi Selangor terhadap tokoh pemimpin menjelang PRU14. Prosiding*, 84.
- Mohammad Tawfik. (2018). *Islamisasi dalam politik Melayu di Selangor*.
- Nadzri, M. M. (2018). The 14th General Election, the fall of Barisan Nasional, and political development in Malaysia, 1957-2018. *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 37(3), 139-171.
- Noor Sulastry Yurni Ahmad. (2017). *Budaya politik Melayu pasca PRU-12*.
- Nor, M., & Ahmad, Z. (2013). *Sistem pilihan raya dan transformasi politik di Malaysia*.
- Saravanamuttu, J. (2016). *New politics in Malaysia: Contestation and consensus*.
- Suruhanjaya Pilihan Raya Malaysia. (2008). *Laporan keputusan Pilihan Raya Umum ke-12*.